

OBSERVAȚII ASUPRA GRAIULUI MUNTENEGRENILOR DIN BANAT

TH. N. TRÂPCEA

Cunoscutul dialectolog iugoslav Pavle Ivić a publicat în 1960 un articol despre graiul muntenegrenilor din Banat¹. Aceștia formează o enclavă etnică de origine sîrbă, deosebită prin limbă de majoritatea populației de aceeași obîrșie din Banat. Ei sînt așezați în comunele Petrovaselo (din care face parte satul Cralovaț), Stancevo și Lucareț (sau Lucarevaț). Locuitorii comunelor amintite au conștiința originii lor distincte, spunîndu-și, în graiul lor, *crnogorci* (muntenegreni), iar teritoriul locuit de ei îl numesc *Banatska Crna Gora* (Muntenegru bănățean)².

Pavle Ivić a efectuat o anchetă dialectală printre muntenegrenii din Petrovaselo și Cralovaț, completînd constatările făcute în alte studii³. Dar, complexitatea fenomenelor lingvistice sub care se prezintă graiul muntenegrenilor nu i-a permis lingvistului iugoslav s-o cuprindă în amănunt, căci nu a dispus de timp suficient pentru o cercetare exhaustivă⁴. De aceea, în cele ce urmează ne propunem să prezentăm cîteva din constatările noastre, făcute cu prilejul unor anchete dialectale personale.⁵

¹ *Jedna doskoro nepoznata grupa štokavskih govora: govori s nezamenjenim jatom (Un grup de graiuri ștokaviene aproape necunoscute: graiurile cu iatul neschimbat)*, în « Godišnjak Fakulteta », Novi-Sad, 1960, p. 146—159.

² Studiile existente indică venirea muntenegrenilor aici după 1720. cf. Czörnig Fr. Karl, *Ethnographie des oesterreichischen Monarchie*, Wien, 1857; Milleker Bodog, *Dél magyarország középkövi földrajza (Geografia medievală a Ungariei sud-estice)*, Timișoara, 1913. Rapoartele secțiilor de învățămînt de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea indicau ca limbă de predare la școlile de la Lucareț și Cralevaț lb. română. cf. *Arh. de Stat din Budapesta*, Sect. Cons. Locum. Dep. Șol. nat. fons. 4—5, positio 1, 11, 56, 73.

³ *Die Serbokroatischen Dialekte*, I, Haga, 1958, p. 238 și următoarele. și *Dialektologija srpskohrvatskog jezika*, Novi-Sad, 1956, p. 209—212.

⁴ *Jedna doskoro nepoznata...* p. 159, nota 10: „Moj material vrlo nepotpun.“

⁵ Autorul acestor rînduri a efectuat două anchete dialectale, în 1962 și 1963. Subiecții au fost persoane de vîrstă și ocupații diferite. Am primit informații în mod special de la învățătorul Jiva Popovici, de la profesoara Emma Erdeleanu și de la asistentul universitar Jiva Milin, cărora le aduc aici vii mulțumiri.

Pe lângă cele general cunoscute în dialectul ştokavian-ekavian, Pavle Ivić a stabilit reflexe noi ale iatului în graiul muntenegrenilor și anume *e_i* și *i*. Deosebit de aceasta, noi am constatat la Cralovaț, pronunțarea lui *ě* ca *ê*, semn prin care notăm o vocală centrală, cu nuanță anterioară¹, între *ă* și *ê* din sistemul fonetic al limbii române. Am întâlnit această rostire în cuvintele: *Bělič*, *blěd* „palid“, *lěv* „stîng“, *plěva* „pleavă“, *sěča* „măcel“.²

Vocala *o* este diftongată în următoarele cazuri *boug*, lit. *bog* „Dumnezeu“, *koundir*, lit. *kondir* „clondir“, *koundak*, lit. *kondak* „haină scurtă“, *pod*, lit. *pod* „podea“; cf. și *koupila*, lit. *kupila* „cumpărată“.

Poate fi relevat caracterul silabic al lichidei *r* în cuvinte ca: *trsti*, lit. *trest* „a scutura“, *vrtenska*, lit. *vretenka* „roata morii“, *krlatica*, lit. *krilatica* „zmeu“, *vrtence*, lit. *vretence* „virtelniță“, *krsiti*, lit. *kresiti* „a stropi“. În schimb, ea este urmată de o vocală în cuvintele ca: *grek*, lit. *grk* „grec“, *gromi*, lit. *grmi* „tună“, *krestiti*, lit. *krstiti* „a boteza“.

În privința consoanelor, se constată confundarea lui *ć* cu *č* (și invers), — fenomen cunoscut și în alte graiuri din Banat³. Față de sonorele *d* și *dž* și surdele *č* și *ć* din limba literară, în graiul muntenegrenilor constatăm la sfîrșitul cuvintelor pronunțarea unui: *i ček_i*, lit. *čekić* „ciocan“, *truba_i*, lit. *trubač* „gornist“, *haika_i*, lit. *haikač* „gonaci“; *sme_i* lit. *smeđ* „brunet“, „castaniu“, *ri_i*, lit. *riđ* „murg“, *smu_i*, lit. *smuđ* „șalău“, *japun_i* lit. *japundž_e* „giubea“, „surtuc“ *sere_i*, lit. *seredža* „feriga“.

În mod obișnuit *j* se transformă în semivocală *i*: *divo_ika*, lit. *devojka* „fată“, *visi_i*, lit. *višiji* „mai sus“, *vuči_i*, lit. *vučiji* „al lupului“, *meči_i*, lit. *mečiji* „al ursului“.

Consoana surdă *h*, la începutul cuvîntului, s-a pierdut în mod obișnuit, deși nu întotdeauna: (*h*)*leb* „piine“, (*h*)*rana* „frig“, (*h*)*rana* „hrană“, (*h*)*artija* „hîrtie“, (*h*)*unka* „movilă“; în schimb, la sfîrșitul cuvîntului *h* s-a transformat în *v*: *kožuv* „cojoc“, *trbu_v* „burtă“, *prav* „praf“, *vr_v* „vîrf“. Consoana *v* este eliminată în genere în grupurile *kv* și *gv*: *vreska*, lit. *breskva* „piersic“, *kočka*, lit. *kvočka* „cloșcă“, *kaki* lit. *kakvi* „ce fel“, *gozden*, lit. *gvozden* „de fier“, *kr_ga*, lit. *kr_gva* „nod“ etc.

În grupul consonantic *ps*, ultima consoană s-a transformat în *c*: *ps_ceto*, lit. *ps_ceto* „ciine“, *ps_cina*, lit. *ps_cina* „dulău“, *ps_cogonja*, lit. *ps_cogonja* „rătăcitor“, *ps_cujem*, lit. *ps_cujem* „înjur“. De menționat că această trăsătură este specifică graiurilor vorbite în regiunea Kosovo-Metohija.

Un fenomen frecvent în graiul muntenegrenilor este metateza: *gabrn*, lit. *bagren* „salcîm“, *svabda*, lit. *svadba* „nuntă“, *počmen*, lit. *počnem* „încep“ etc.

O trăsătură fonetică marcantă în graiul muntenegrenilor se întâlnește în cuvintele *lojza*, lit. *loza* „viță de vie“, *grojze*, lit. *grozde* „struguri“, *klajze*,

¹ Ivan Popovic, *Istorija srpskohrvatskog jezika (Istoria limbii sîrbocroate)*, Novi-Sad, 1955, p. 77, îl notează ca *o*.

² Constatarea mi-a fost confirmată și de Jiva Popovici, vezi p. 1 nota 5.

³ Č. Čonka, *O nekim osobenostima srpskog govora u srednjem severu delu rumunskog Banata (Despre unele particularități ale limbii sîrbești din partea a Banatului românesc de nord)* în „Novi-Život“ 1959, p. 102; P. Ivić, *Die serbokroatischen... p. 237*, existența lui dialectogul iugoslav o atribuie influenței limbii române.

lit. *klasje* „spic“, *lisje*, lit. *lišće*. Această trăsătură este caracteristică pentru dialectul vorbit în regiunea Kosovo-Resava¹.

De asemenea, prezintă interes păstrarea lui *l* final (la Cralovaț), ca element arhaic², în următoarele cazuri: *sol* „sare“, *pepel* „ cenușă“, *posal* „treabă“ etc. Este una din trăsăturile dialectului štokavian de tip vechi, dialect care se întinde de la gura râului Timoc spre sud, pe lângă Morava, pînă la Kosovo, Prizren, Sirinić³.

Din morfologie semnalăm următoarele particularități.

Adesea la plural se constată întrebuițarea cazului general: *imam mnogo ovce* „am multe oi“, *bio sam kod ovce* „am fost la oi“, *kupio sam volovi za dobri novci* „am cumpărat boi pe bani buni“, *dajem seno ovce* „dau fîn oilor“, *s ovce idem u polje* „merg cu oile la cîmp“, *idem pored žene* „merg pe lângă femei“. La Petrovaselo, întrebuițarea cazurilor prezintă la singular următoarea particularitate: o parte dintre localnici întrebuițează dativul pentru genetiv, iar alții genetivul pentru dativ. Exemple pentru primul caz: *otišao sam k kući Jovanu Milinomu* „am mers spre casa lui J. M.“; *prodoh pored kući Milinomu* „am trecut pe lângă casa lui J. M.“; *dohodio* (în loc de *dolazio*) *sam k njemu* „am venit spre el“. Pentru al doilea caz: *ja sam rekao kid Marije* „eu i-am spus Mariei; *on je kazao mame* „el a spus mamei“; *dao je sestree knjigu* „i-a dat surorii cartea“; *on je kazao tebe* „el ți-a spus ție“; *mene sam kupio knjigu* „mi-am cumpărat carte“.

Adjectivul stă în mod consecvent după substantiv: *brašno belo* „făină albă“; *čovjek dobar* „om bun“; *rad dobrovoljni* „mună voluntară“ etc. Comparativul se construiește cu *po*, ca, de ex., în: *po dobar* „mai bun“, *po star* „mai vechi“, *po velik* „mai mare“, deși este în uz și forma literară *po bolji* „mai bun“. Această din urmă se datorește limbii literare, pe care o vorbesc intelectualii localnici. Cele două fenomene de mai sus se datoresc, probabil, influenței limbii române, înverdată și de un alt procedeu existent în aceste graiuri: comparativul cu *maj*; ca, de ex., în: *on je maj jak* „el este mai puternic“; *ona je maj lepša* „ea este mai frumoasă“. Superlativul se formează cu *naj*, plus forma „pozitivă“: *najdobar*, *najvelik*, *najlep*, *najmudar* etc.

În legătură cu pronumele, semnalăm acuzativul în loc de instrumental în: *igrao sam nju* (sau *je*) „am jucat-o“, în loc de „am jucat cu ea“. Am notat de asemenea întrebuițarea pronumelui reflexiv în următoarele cazuri: *hoću da si uzmem ovci* (în loc de *hoću da mi uzmem ovce* „vreau să-mi iau oi“, *uzmi si knjigu* (în loc de *uzmi mi knjigu*) „ia-mi cartea“, *idem da si kupim kaput* (în loc de *idem da mi kupim kaput*) „merg să-mi iau platon“, *mene hoću da si kupim šešir* (în loc de *meni hoću da mi kupim šešir*) „mie vreau să-mi iau pălărie“ etc.

¹ Pavle Ivić, *Die serbokroatischen...*, p. 234; cf. și M. Stefanović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika*, Novi-Sad, 1954, p. 4.

² Ivan Popović, *op. cit.* p. 34.

³ Dr. M. Pavlović, *Primeri istoriskog razvitka srpskohrvatskog jezika (Exemple despre evoluția istorică a limbii srbocroate)*. Beograd, 1956, p. 145.

Menționăm folosirea adverbului *kaj*, care este propriu limbii macedonene¹ *kaj si bil* „unde ai fost?“ *kaj ideš* „unde te duci?“; *ot kaj si došao* „de unde ai venit?“

Infinitivul se termină în *t*: *dot* „a veni“, *it* „a merge“, *vidit* „a vedea“, *čuvat* „a păstra“ etc. Atrag atenția formele vechi ale imperativului de la verbul *doći* „a veni“: *dot ko(d)me* „vino la mine!“; *dojodi odma* „vino imediat“, *jedi jela* „mănâncă mîncarea!“²

În sfârșit, semnalăm folosirea frecventă a verbului *venem*, *-eš*, *-e* etc., cu sensul de „a veni“: *da veneš*, *da viš moje tulke* „să vii, să vezi curcile mele“, cf. rom. *a veni*.

НАБЛЮДЕНИЯ НАД ГОВОРМ ЧЕРНОГОРЦЕВ БАНАТА

(Резюме)

Наблюдения автора имеют своей целью, с одной стороны, дополнить собранный югославским диалектологом Павле Ивичем материал о говоре черногорцев Баната, а, с другой стороны, выявить черты, общие для данного говора и болгарского и македонского языков. Наличие последних свидетельствует о том, что говор черногорцев принадлежит интерферирующему ареалу сербского, болгарского и македонского языков.

OBSERVATIONS CONCERNANT LE PARLER DES MONTENEGRINS DU BANAT

(Résumé)

Les observations que l'auteur signale dans son travail viennent, d'une part, compléter les constatations faites par le dialectologue yougoslave Pavle Ivić au sujet du parler des monténégrins du Banat, et d'autre part, mettre en évidence certains traits du parler susmentionné, communs aux langues bulgare et macédonienne. L'existence de semblables caractéristiques constitue l'indice comme quoi le parler des monténégrins trouve son origine dans l'aire d'interférence des langues serbe, bulgare et macédonienne.

¹ Blaže Koneski, *Gramatika na makedonskiot literaturnen jezik*, (Gramatica limbii literare macedonene), vol. II, Skopje, 1954, p. 98; *kaj* este trecut în categoria prepozițiilor; în limba română corespondentul său *unde* are valoare de adverb relativ-interogativ. Existența lui *kaj* mi-a fost confirmată și de E. Erdeleanu și J. Popovici.

² P. Ivić, *Die Serbokroatischen...* p. 45, afirmă că *dojodi*, *dot* etc. sînt forme intermediare, ca evoluție fonetică, ale verbului *doiti*; cf., pentru formele verbului în *t* la infinitiv, p. 237.